

ВАСИЛИЙ МИЩАНИН
г. Ужгород

ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ НА ЗАКАРПАТЬЕ ОСЕНЬЮ 1944 г.

В статье речь идет о боевых действиях войск Красной армии по освобождению Закарпатья (Закарпатской Украины) от немецко-венгерских захватчиков. Территория края была освобождена в ходе Восточно-Карпатской операции, которая длилась с 8 сентября до 28 октября 1944 г. и состояла, исходя из боевых задач, из двух отдельных операций: Карпатско-Дуклинской та Карпатско-Ужгородской. Указывается на изменение геополитических интересов СССР относительно Закарпатской Украины уже осенью 1944 г., действия местных коммунистов направленных на воссоединение края с УССР, деятельность народных комитетов в этом направлении, отстранение от управления чехословацкой правительственной делегации Ф. Немеца, а также некоторые шаги по советизации Закарпатья.

Ключевые слова: Закарпатская Украина, Восточно-Карпатская операция, СССР, советизация.

Стаття надійшла до редколегії 20.04.2016

УДК 94(477)

ВІРА РЕВЕНКО

м. Миколаїв

vera180684@mail.ru

ВІДБУДОВА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1944–1955 рр.)

У статті висвітлюється процес відбудови закладів освіти в південно – українському селі в повоєнний період 1944–1955 рр. Особлива увага акцентується на відновленні матеріальної бази шкіл.

Ключові слова: система народної освіти, загальноосвітня школа, будівництво, матеріальна база.

Малодослідженою в регіональній історичній науці залишається проблема відновлення інфраструктури закладів освіти на Півдні України у повоєнні роки. У другій половині 1943–навесні 1944 рр. внаслідок успішного наступу радянської армії Південна Україна була визволена від німецько-румунських загарбників, а до 8 жовтня 1944 р. вся територія республіки звільнена від окупантів. Населення визволених районів приступило до відбудови народного господарства. Величезний обсяг відновлювальних робіт вимагав різкого підйому духовної культури народу. Тому однією з найважливіших умов нормалізації життя було відновлення і розгортання діяльності закладів освіти. Для цього необхідно було подолати величезні труднощі, адже загальні збитки, заподіяні німецькими окупантами та їх спільниками народній освіті України, становили 5166 мільйонів карбованців [1, 15].

Урядом республіки був розроблений план відновлення шкільної мережі, який зобов'язував місцеві органи протягом 1943–1946 рр. повністю відновити передвоєнну кількість шкіл.

27 лютого 1943 р. Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У прийняли спільну постанову «Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів». Вона зобов'язувала Народний Комісаріат освіти УРСР, виконкоми обласних, районних та сільських Рад депутатів трудящих, обкоми та райкоми КП(б)У «негайно після звільнення районів від фашистських окупантів поновляти роботу в усіх класах початкових, неповних середніх і середніх шкіл» [1, 21].

Виконуючи цю постанову, Народний Комісаріат освіти України видав наказ про поновлення роботи в усіх школах. Виконкоми обласних, міських, сільських та селищних Рад депутатів трудящих розглянули це питання

на своїх засіданнях, розробили конкретні плани поновлення мережі освітніх закладів і доклали всіх зусиль, щоб своєчасно підготувати школи до початку занять.

Звичайно, більшість щойно відкритих шкіл працювала не в своїх приміщеннях, а в тимчасово обладнаних під школи, а часом і у хатах колгоспників, і навіть у бліндажах. Так, наприкінці 1943-1944 навчального року в хатах колгоспників Миколаївської області працювало 69 шкіл, Одеської – 176 [1, 22].

Партійні організації проводили значну роботу щодо мобілізації населення на відбудову шкіл. У 1944 р. на Україні зародився рух за відбудову шкіл методом народної будови. Його ініціаторами виступили колгоспники с. Верхівня Вчорайшенського району на Житомирщині, які власними силами відремонтували шкільне приміщення і завезли для нього паливо.

Цю ініціативу підтримали трудящі всієї республіки, зокрема Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. Наприклад, влітку 1944 р. мешканці с. Матвіївка Жовтневого району на Миколаївщині відремонтували 5 шкіл, населення м. Первомайська – 12, а колгоспники Арбузинського району — всі приміщення, розташовані на території району. У Херсонській області разом з учителями та батьками відбудовували рідні школи 483 бригади старшокласників [2, 67]. Станом на 15 серпня 1945 р. в Херсонській області відремонтовано 763 школи, 24 інтернати, 1264 квартири вчителів [3, арк. 3].

У Балтському районі Одеської області, перед початком навчального року, трудящі провели недільник і відремонтували всі школи району. У недільнику взяли участь 13 тис. осіб. У Гайворонському районі силами 2860 колгоспників, вчителів та учнів відремонтовано 26 шкіл і квартири вчителів всіх шкіл району. Така ж робота проведена в Раздільнянському, Котовському, Цебриковському, Березівському, Первомайському, Голованівському та інших районах області [4, арк. 1].

У 1944–1945 навчальному році школи Одеської області розташовувалися в 1037 спеціальних будівлях, 388 – в пристосованих, 176 – в сільських хатах [5, арк. 29]. У Херсонській області у навчальному році 1945–1946 рр. нараховувалося 787 шкіл, в них навчалоя

121271 чоловік [3, арк.4]. У цьому ж навчальному році в Миколаївській області працювало 510 початкових шкіл, 208 семирічних шкіл, 35 середніх [6, арк. 12].

Однак питання забезпечення шкіл приміщеннями постійно нагадувало про себе, положення з навчальною площею в регіоні продовжувало залишатися вкрай напруженим. Наприклад, у Херсонській області загальний недолік навчальної площі визначався в 80000 м² (якщо рахувати за 1м² на учня) [3, арк. 3]. Для подолання цієї кризи треба було докласти неймовірних зусиль.

Для відновлення і будівництва нових шкіл були потрібні значні витрати коштів, велика кількість будматеріалів і залучення великої кількості робітників. Державні асигнування на розвиток народної освіти зростали з року в рік. Протягом 1946–1958 рр. вони зросли з 513 млн (без Закарпатської області) до 1327 млн крб. [7, 64]. На відновлення шкіл Одеської області в 1945 р. уряд виділив 2,4 мільйонів крб. [5, арк.8]. На будівництво сільських шкіл Миколаївської області за 1947–1948 рр. було відпущено 1800 тис. крб., з них використано 804 тис. крб. У 1948 р. відпущено 800 тис. крб., виконано на 809 тис. крб. [8, арк.107]. Із цих даних видно, що відпущені гроші на будівництво шкіл не завжди використовувалися в повному обсязі, а іноді й взагалі не за призначенням.

Так, планом капітально-відновлювальних робіт у 1945 р. в Миколаївській області передбачалося відновити 13 сільських шкіл з капіталовкладенням в 1,3 млн. крб. Але план був провалений. Технічна документація по жодному з об'єктів народної освіти не підготовлена. Кошти відпущені на відновлення шкіл не освоєні. Керівники облоно жодного разу не виїжджали в райони з метою надання технічної допомоги у справі відновлення шкіл, а тому в усіх районах області відсутня технічна документація, до того ж Обласний відділ народної освіти не мав даних про те, скільки сільських шкіл необхідно відновлювати в 1945 р.

У перші післявоєнні роки при будівництві і ремонті шкіл спостерігалися великі труднощі, які викликані нестачею будівельних матеріалів, слабкою організацією праці серед робітників, відсутністю транспорту і технічної документації, недостатнім фінансуванням тощо.

Однак, життя не стояло на місці і поступово входило в мирне гирло завдяки заходам, що їх вживали партійні та радянські організації, органи народної освіти і громадськість міст і сіл на Миколаївщині, Херсонщині та Одещині, як і по всій Україні зростала кількість діючих шкіл. Якщо в 1944–45 учбовому році в Херсонській області працювали 787 школи, в яких навчалося 121271 тис. дітей [3, арк. 4], то на початку 1950–1951 учбового року – тільки в сільській місцевості – 753, в яких навчалося 111430 учня [9, 103].

Покращилась ситуація і з ремонтом шкіл. На початку 1954–1955 р. учбового року ремонт шкіл проходив більш організовано в усіх областях, але спостерігалися деякі труднощі з ремонтами каналізації, водопроводу, центрального опалення та при будівництві великих шкільних об'єктів [10, арк. 49].

За час свого «господарювання» загарбники знищили не лише шкільні приміщення, а й парти, столи, дошки тощо. Положення з меблями було дуже важке – діти сиділи по 3–4 за однією партою, а в ряді випадків не було навіть цього. Тому відразу після вигнання окупантів організовано збирання меблів серед населення [11, арк. 3].

На початку 1944–1945 учбового року на Миколаївщині за допомогою шефських організацій та громадськості було виготовлено та зібрано 4 046 парт, 653 шкільні дошки, 1822 столи, 5328 стільців, 1541 лавка, 475 шаф. Крім того, за 8 місяців 1945 р. зроблено ще 5333 парти і 320 столів, а робітники Миколаївського суднобудівного заводу ім. 61 комунара і заводу електромортресту виготовили 900 парт [2, 69].

У Херсонській області силами громадськості відремонтовано 7660 парт, виготовлено нових – 3854 штук, столів – 1900, стільців – 4200 шт. [3, арк. 4]. Відсутню частину столів та стільців, що замінювали парти, батьки давали в школи у тимчасове користування [3, арк. 29].

Особливо гостро відчувалась нестача підручників. У зв'язку з тим, що на Україні поліграфічні підприємства ще не відновили свою роботу, підручники для шкіл друкувалися в сусідніх республіках і найбільше в Москві. За станом на 20 серпня 1944 року, було видано 18 назв підручників українською мовою з 76 потрібних і 56 назв російською мовою з 86 потрібних. Таке незадовільне становище з

підручниками вимагало термінових заходів для поліпшення видавничої справи [12, 44]. У 1944 р. в школи Миколаївської області було завезено 78 768 підручників, однак, це лише на 22% задовольнило потреби [2, 69]. Якщо брати постачання окремо по районам, то школи Березнегуватського району забезпечені підручниками тільки на 30% [13, арк.42].

Вкрай незадовільно школи забезпечувалися зошитами. Нерідко траплялися випадки, коли учні писали на полях і між рядками старих газет, чорнилом виготовленим з пічної сажі, нитками прив'язували пера до саморобних ручок. Школи села Миколаївської області за перше півріччя 1945 р. отримали: зошитів – 39255, графітних олівців – 9000, простих олівців – 38900, пер – 15700, підручників – 45282, ручок – 500, чорнильниць – 28100, чорнила – 11200 літра [13, арк. 70]. Школи Березнегуватського району в 1945 – 1946 навчальному році забезпечені зошитами були тільки на 15%, зовсім мало забезпечені пір'ям, ручками, чорнилом [13, арк. 42]. Торгівельні організації миколаївського Облкнигокультуру майже зовсім не постачали у школи крейду [6, арк. 26].

Навчальні посібники виготовлялися переважно силами самих шкіл. На 20 липня 1945 р. учнівськими бригадами Херсонської області (таких бригад в області 87) виготовлено 6439 наочних приладів [14, арк.38]. Учніями Миколаївської області в 1945–1946 рр. виготовлено абеток – 11430 шт., букварів – 1713 шт., карт географічних – 91, карт, таблиць з історії, мов, анатомії – 406, гербаріїв (альбомів та стінних) – 342 шт. [13, арк.70]. Така кількість ні в якій мірі не могла задовольнити потреби шкіл для організації нормальної роботи по навчанню і вихованню дітей.

Вкрай незадовільна ситуація в школах із підготовкою до роботи в зимовий період, а саме забезпечення їх паливом. Значне число шкіл опалювалися з перебоями. Так, в 1945–1946 рр. за планом для опалення шкіл Миколаївської області потрібно було 830 тон вугілля, 566 тон дров, 122 635 тон соломи, а завезено за даними на 1 січня 1945 р. – 560 тон вугілля, 89 тон дров, 93 556 тон соломи [13, арк. 70]. Масовий і повний завіз палива відкладався до закінчення збиральної кампанії, в зв'язку з тим, що основним видом палива на Миколаївщині були солома та

бур'ян [6, арк. 23], але у зв'язку з неврожаєм 1946 р. колгоспи не мали соломи, і тому заготовляли сухі бур'яни, стебла соняшнику і т. п. [13, арк. 47].

Така ж сама ситуація з опаленням шкіл в Херсонській і Одеській областях. Виконуючи постанову РНК УРСР і ЦК КП(б)У та виконкому облради і бюро обкому КП(б)У, організованими недільниками в кожному районі Херсонської області у 1945 р. до шкіл завезено паливо: вугілля 260 т, торфу – 350 т, дров 320 т, соломи 2310 т, що складає 61% річної норми, вчителям частково завезли солому [14, арк. 38]. Недостатню кількість палива заміняли очеретом і кураєм [3, арк. 4].

В Одеській області навіть райони в лісовій частині не справлялися із забезпеченням палива. Південні і степові райони області, де основним видом палива була солома, сухий бур'ян, кізяк та лузга соняшників, положення з опаленням шкіл взагалі загрозливе, так як соломі бронували для корму худоби [5, арк. 30].

У полі зору партійних і радянських органів України були не тільки відбудова шкільних будинків і забезпечення їх матеріальної бази, а й якість навчання та дієвість учбового процесу.

Отже, у повоєнний період в українському селі проведена значна робота зі створення передумов для зростання освітнього рівня селянства. Проте масштабні негативні явища (наслідки війни, голод 1946–1947 рр.) й недоліки в організації освітньої роботи суттєво

знижували реальні результати. До того ж шкільна освіта в досліджуваній період знаходилася в безпосередній залежності від соціально-економічних та суспільно-політичних чинників, які диктували зміст і функціонування загальноосвітньої школи.

Однак, треба зауважити, що мережа загальноосвітніх шкіл у повоєнні роки невпинно розширювалась, а це дозволило охопити навчанням усі верстви сільського населення.

Список використаних джерел

1. Бакуменко П. І. З історії боротьби Комуністичної партії за розвиток народної освіти на Україні (1943–1970 рр.) / П. І. Бакуменко. — К. : Політвидав України, 1972. — 235 с.
2. Носіков Ю. В. Відбудова закладів культури, освіти та охорони здоров'я в 1943–1945 рр. / Ю. В. Носіков // УІЖ. — 1978. — № 5. — С. 69–73.
3. Державний архів Херсонської області у м. Херсон (ДАХО). — Ф.1979. — Оп.1. — Спр.85. — 302 арк.
4. Державний архів Одеської області у м. Одеса (ДАОО). — Ф. 11. — Оп. 12. — Спр. 278. — 141 арк.
5. ДАОО. — Ф. 11. — Оп. 11. — Спр. 405. — 206 арк.
6. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). — Ф. П. 7. — Оп. 4. — Спр. 528. — 231 арк.
7. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939–58 рр.) / І. Я. Кошарний. — Львів: ЛДУ, 1975. — 150 с.
8. ДАМО — Ф. П.7 — Оп. 4. — Спр. 782. — 115 арк.
9. Народна освіта, наука і культура в УРСР. — К. : Статистика, 1973. — 235 с.
10. ДАМО. — Ф. 2812. — Оп. 2. — Спр. 51. — 124 арк.
11. ДАОО. — Ф. 11. — Оп. 12. — Спр. 278. — 141 арк.
12. Зубань О. К. Боротьба КП України за розвиток народної освіти і підготовку кадрів для народного господарства (1945–1952 рр.) / О. К. Зубань. — Львів: Політвидав України, 1967. — 260 с.
13. ДАМО. — Ф. П. 7 — Оп. 4. — Спр. 214. — 105 арк.
14. ДАХО. — Ф. 1979. — Оп. 1. — Спр. 183. — 59 арк.

VIRA REVENKO
Mykolaiv

REBUILDING EDUCATION INSTITUTIONS IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE POSTWAR PERIOD (1944–1955 YEARS)

The article highlights the process of reconstruction of educational institutions in the south – Ukrainian village in the postwar period 1945–1955 rr. Particular emphasis is placed on the recovery of material base of schools.

Key words: system of public education, secondary school, construction and material resources.

ВІРА РЕВЕНКО
г. Николаев

ВОССТАНОВЛЕНИЕ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ НА ЮГЕ УКРАИНЫ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1944–1955 гг.)

В статье освещается процесс восстановления учебных заведений в южноукраинском селе в послевоенный период 1944–1945 гг. Особое внимание акцентируется на обновлении материальной базы школ.

Ключевые слова: система народного образования, общеобразовательная школа, строительство, материальная база.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016